

**EXAPORITUL
MARELE DRAGOMAN ȘI MAVROCORDAȚII
ÎN ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN A PRINȚULUI CANTEMIR**

**Conf. univ. dr. Marcela CIORTEA
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia**

***Abstract:** The present paper follows the figure of The Great Dragoman Alexandru Mavrocordat the Exaporit, composed of light and shadow in **The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire** of Prince Dimitrie Cantemir. Highly educated, holding the title of doctor, with a thesis regarding blood flow, Alexandru Mavrocordat, who had studied in Rome, Padova and Bologna, came from a long line of Christians who held the title of great translator of the Sublime Porte. He became famous by mediating the Treaty of Karlowitz between the Ottomans and the Christians, where the precedence – the order in which the belligerents’ representatives would enter negotiations, had become a problem. Alexandru Mavrocordat ordered the building of a tent whose number of entrances would equal the number of envoys, thus succeeding to solve the simultaneous arrival in the meeting hall. The sons and sons-in-law of Alexandru Mavrocordat The Exaporit have also had important roles in historical events’ development, not only in Constantinople, but in Moldova and Wallachia as well.*

***Keywords:** Dimitrie Cantemir, Alexandru Mavrocordat, Karlowitz, The Exaporit, The Othman Empire*

Eclatantă, impunătoare, ingenioasă, personalitatea lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul este revelată de Principele Cantemir mai cu seamă în cea de-a treia carte a *Istoriei Imperiului Otoman*, în care Marele Dragoman devine actor principal în cel puțin două momente de importanță majoră: Asediul Vienei și Pacea de la Karlowitz. Dar până la marea intrare în scenă, cel mai vestit dintre Mavrocordați este anunțat sporadic în câteva adnotări la primele două cărți, dintre care prima se concentrează pe descrierea Fanarului, Phenar sau, popular, Finer, poarta orientată spre portul de jos al Constantinopolului, în vecinătatea căreia își aveau reședințele cei mai bogați și mai nobili dintre greci. Aici, în Fanar, se aflau sediul Patriarhiei de Constantinopol, Catedrala și o școală înființată de un anume grec, Manolaki, unde se preda filosofia, alături de alte științe și de limba greacă veche, elina, păstrându-se astfel o solidă legătură între învățații fanarioți și învățații vechii Elade, cum spune Cantemir:

1. (a) Neque enim, uti saepius ab Europaeis praedicari animadvertimus, adeo prolapsa est in barbariem Graecia, ut non, ultimo etiam s<a>eculo, produxerit homines pristinis Helladis sapientibus eruditione parum inferiores. (*Ann. II: k, 86*)

- (b) Căci Grecia nu s-a prăbușit până într-atât în barbarie, cum am observat prea adesea că susțin Europeanii, încât să nu fi dat la iveală, în ultimul veac, oameni cu puțin mai prejos prin învățătura lor decât vechii înțelepți ai Helladei. (Tr. D.S.)
- (c) Căci Grecia nu a căzut până-ntr-atât în barbarie, cum am înțeles că spun adesea europenii, încât să nu fi scos la lumină, chiar în veacul din urmă, oameni care nu sunt defel mai prejos prin erudiție față de înțelepții din vechime ai Helladei. (Tr. I.C.)

Onorat de a se afla în proximitatea unor spirite atât de mari, clădite pe modelul anticilor, Cantemir își consideră confracții creștini care activau la școala Patriarhiei din Fanar *parum inferiores eruditione pristinis sapientibus Helladis*, cu prea puțin mai prejos în erudiție decât vechii înțelepți ai Eladei, câtă vreme:

2. (a) Habuit certe hoc Gymnasium, nostris etiam temporibus, Antistites et Doctores pietate et doctrina insignes... (*Ann. II: k, 85*)
- (b) Acest gimnaziu a avut, fără îndoială, chiar și în vremurile noastre, înaintestătători și doctori vestiți pentru pietatea și doctrina lor. (Tr. D.S.)
- (c) Gimnaziul acesta a avut, de bună seamă, chiar în vremurile noastre, conducători și învățați vestiți pentru credința și știința lor. (Tr. I.C.)

Cei mai vestiți întru pietate și doctrină au fost, fără îndoială, *înaintestătătorii, conducătorii* patriarhi, Callinic de Constantinopol, Dositei al Ierusalimului și Chrysant, de asemenea al Ierusalimului; apoi Meletie, fost arhiepiscop de Arta și Atena, ieromonahul Elias Miniati, viitor episcop de Messenes, gramaticianul Marcus din Larissa, Licinius, doctor în filosofie și medicină, Constantin Duca, nobilul Andronicus, dar și ieromonahul Ieremia Cacavelas, fostul său profesor, sau macedoneanul Anastasius Nausis. Alți învățați, care au condus ori au predat la această vestită școală sunt Ioan Cariophyl, teolog și filosof, Balasius Scaenophylax, mare logofăt al Bisericii patriarhale, Antonius și Spandonius, filosofi peripatetici, gramaticul Iacomius, care i-a fost profesor și lui Cantemir, Sebastus, mare polemist cu doctrina latină, Dionisie Ieromonahul și, nu în ultimul rând, Alexandru Mavrocordat, profesor de filosofie, teologie și medicină, cunoscut în lume atât datorită meritelor sale științifice, cât și rolului său istoric în calitate de Mare Dragoman al Porții.

3. (a) ...celebremque pluribus in orbe nominibus Alexandrum Mavrocordatum, Philosophiae, Theologiae, et Medicinae Professore, postea Magnum Aulae Othmanicae Interpretem. Scripsit ille, praeter libellum de circulati/onem sanguinis, aliquoties in Italia impressum, grande opus historiarum a condito orbe usque ad nostra tempora, necnon epistulas et alia opuscula innumera, quae nunc studio filii eius, Nicolai Mavrocordati, viri in Orientali et Occidentali literatura versatissimi, in Moldavia edi audimus. (*Ann. II: k, 85-86*)
- (b) ...și pe Alexandru Mavrocordat, celebru în lume pentru mai multe motive, Profesorul de Filosofie, de Teologie și de Medicină, mai apoi și Marele

Dragoman al Curții Othmane. El a scris, pe lângă cărțuia despre circulați/a sângelui, tipărită de câteva ori în Italia, o mare lucrare de istorie, de la facerea lumii și până în vremurile noastre, precum și scrisori și alte nenumărate opusculi, despre care auzim că sunt editate acum în Moldova, prin grija fiului său, Nicolae Mavrocordatul, un bărbat foarte familiar cu literatura orientală și occidentală. (Tr. D.S.)

- (c) ...Alexander Maurocordat, vestit în lume sub mai multe nume, ca profesor de filosofie, teologie și medicină, apoi Mare talmaci al curții othmane. El a scris, în afară de o carte mică despre circulația sângelui, tipărită de câteva ori în Italia, o mare lucrare de istorie de la întemeierea lumii până în vremea noastră, precum și nenumărate epistole și alte mici lucrări, despre care auzim acum că sunt publicate în Moldova prin strădania fiului lui, Nicolae Maurocordat, un bărbat foarte priceput în literatura Răsăritului și Apusului. (Tr. I.C.)

Magnus Aulae Othannicae Interpres era Marele Talmaci al Curții Othmane, numit de greci Mare Dragoman, după un termen de origine arabă, *tercüman* < *tarjumân*, care înseamnă *talmaci*, *traducător*, *interpret*¹. Alături de *învățat* ('ulamā'), dragomanul domina viața intelectuală constantinopolitană a acelei vremi, deoarece el traducea corespondența sultanului, primea scrisorile de acreditare ale diplomaților străini și participa la tratativele externe, fie ele pentru semnarea unor alianțe, fie pentru încheierea păcii. Inițial, funcția dragomanului a fost deținută de evrei, armeni sau diverși occidentali, însă, în timp, ea a fost preluată de greci. Căpetenia spirituală a tuturor creștinilor din Imperiul Otoman era Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului, care era întotdeauna grec. Și pentru că nemusulmanii nu puteau accede la funcții politice în stat, așezarea unui grec în postul de dragoman aducea un plus de putere acestei etnii. Dar trebuiau îndeplinite anumite condiții:

Ceea ce contează sunt: dragostea de învățătură, studiile la o școală de tradiție din Răsărit sau, și mai bine, din Apus, cunoașterea limbilor de mare răspândire orientale – turca, araba, persana – și apusene – italiana, franceza –, a limbilor vechi – greaca și latina. Se mai cer noului cărturar relații cu cercurile diplomatice, comerciale, cultivate din Apus, să fi călătorit și să facă dovada capacităților sale, de preferință prin cărți tipărite sau manuscrise de mare răspândire.²

Or, Alexandru Mavrocordat le îndeplinea, iar Cantemir îi recunoaște aceste merite, enumerând, cum am văzut mai sus, lucrările sale științifice care îl recomandau. Studiase la Roma, la Padova și la Bologna, unde obținuse, în anul 1664, un doctorat cu o teză despre rolul plămânilor în circulația sângelui și, revenit la

¹ Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*. Cuvânt înainte de Giorgios Dion. Poukamisas, București, Editura Humanitas, 2011, p. 22.

² Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc/ Dominant Rationality. Contributions to the history of Romanian humanism*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 298.

Constantinopol, înainte de a urca treptele ierarhiei laice din jurul Marii Biserici¹, a fost profesor la Academia Patriarhală, practicând, în paralel, și medicina. Cantemir îl pomenește, așadar, pe bună dreptate între ceilalți învățați creștini de acolo.

Bizară este însă maniera în care înțelege Prințul să-i selecteze datele biografice, din surse considerate de el însuși ca fiind neclare, prin urmare și nesigure (*multa incerta*), învăluind ascendența Marelui Dragoman într-o expresie anecdotică. Astfel, susține Principele, bunicul dinspre mamă al lui Alexandru Mavrocordat a fost un anume Scarlat, grec de origine, implicat în disputele dintre Vasile Lupu și Matei Basarab, susținător al intereselor moldoveanului pe lângă Sublima Poartă și detractor, tot acolo, al lui Basarab. Nereușind să-l atragă pe Scarlat de partea sa, Matei Basarab decide să o ceară de nevastă pe Loxandra, unica fiică a grecului. Numai că, imediat după înfăptuirea logodnei, îmbolnăvindu-se de variolă, tânăra Loxandra rămâne cu grave urmări pe chip, pierzându-și un ochi. Ea pornește, totuși, însoțită de mare alai, spre Târgoviște, cu strașnică poruncă de la părinte de a nu-și arăta chipul nimănui până după nuntă. Săvârșindu-se cununia bisericească, principele Basarab constată înșelăciunea și o trimite înapoi la tatăl său, *illo ipso momento, intactam, aut, ut alii referunt, secundum demum luce* (chiar în acel moment, neatinsă, ori, după cum spun alții, a doua zi în zori – tr. I.C.). La scurtă vreme, Scarlat moare înjunghiat de un ienicer plătit de Vasile Lupu, lăsându-și fiica *virgo simul et vidua*, și fecioară, și văduvă, dar și cu chipul desfigurat, ceea ce constituia o mare piedică pentru căsătorie, în ciuda marilor bogății pe care Loxandra le deținea. Dar, într-un final, apare un tânăr negustor grec, Pantelis Maurocordat, nobil scăpătat din Chios, care se căsătorește cu ea și-i dăruiește doi fii: Alexandru, viitorul dragoman, și Ioan, mai puțin cunoscut, fiindcă a trăit toată viața ca particular, departe de politică și de tulburările de la Curte.

Aceasta este povestea relatată de Cantemir în nota (m) la capitolul al II-lea din a treia carte a *Istoriei* sale, păstrată în toate versiunile sale, atât în cea germană, cât și în engleză, și în franceză, iar, în cele din urmă, și în română. Dat fiind talentul dovedit de romancier al Prințului Cantemir, lucrurile au rămas așa, o frumoasă ficțiune cu aer romantic, până când datele au ajuns să fie luate drept sigure de către istorici², fapt care a stârnit indignarea descendenților familiei Mavrocordat. Astfel, parcurgând volumul IV din *Istoria Românilor din Dacia Traiană* a lui A.D. Xenopol, unde povestea era reluată aproape textual, Alexandru G. Mavrocordato se vede nevoit să intervină pentru a lămurii lucrurile. Este adevărat, spune el, că tatăl Marelui

¹ Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*. Cuvânt înainte de Giorgios Dion. Poukamisas, București, Editura Humanitas, 2011, p. 25.

² Cristina Bîrsan sesizează, nu fără umor, eforturile lui Al. Piru de a descâlci lucrurile în acest hâțiș de informații contradictorii: *...face o neașteptată confuzie în privința mamei lui Alexandru Mavrocordat, considerând-o soția și nu fiica lui Scarlatos (așa cum era la Cantemir), ci fiica (și nu posibila soție) a lui Matei Basarab (așadar invers)*. (Bîrsan, 2005: 27). Cf. Piru: *Cantemir avusese profesor pe Mavrocordat, ceea ce nu îl împiedică să-l ridiculizeze în Istoria ieroglifică, înfățișându-l în pielea Camilopardului. În Istoria Otomană îl extrage dintr-un surugiu îmbogățit, Scarlatos, căsătorit cu o fată ciupită de vărsat a lui Matei Basarab, părăsită și măritată apoi cu un nobil sărac, Panteli Mavrocordat*. (Piru, 1977: 302).

Dragoman se căsătorise cu Roxandra, fiica grecului Skarlatos, dar el nu se numea Pandeli, ci Neculai, *care să trăgea din o veche familie Bizantină ce să mutase din Constantinopol la Chios sub împărații Bizantini și nu era cătuși de puțin neguțătorul ambulant pe care l-a făcut Cantemir*¹. În ce o privește pe Ruxandra, ea era *o femeie entuziastă după eudițiune [...] putând nu numai să citească și să înțeleagă cu lesne pe Xenophon și pe Thucydide, dar chiar poezii și retorii antici*².

În plus, Skarlatos, tatăl Loxandrei, murise în 1630, lucru consemnat în epitaful de pe piatra lui de mormânt, deci cu trei ani înainte de urcarea pe tron a lui Matei Basarab, astfel că explicația lui Cantemir cum că Basarab avea nevoie de influența grecului la Curtea Imperială nu se susține. Mai mult decât atât,

...nunta Roxandrei nu s-a săvârșit la Târgovișteea în anul 1633 într-un mod tragicomic, ci s-a serbat cu mare pompă cu 10 ani înainte la 1623 în orașul Tecuci, [...] mirele n-a fost Matei Basarab ci Alexandru Mihnea. [...] Roxandra e doamna Munteniei de la 1623-1627. De la 1629-30 Alexandru Coconul, soțul ei, să sue pe scaunul Moldovei și a doua oară de la 1631-32. În acest din urmă an el e resturnat de boeri și fuge la Constantinopole, unde și moare. Doamna Roxandra, văduvă și nemaigăsind pe părintele său în viață (decedat precum am văzut la 1630), să căsătorește al doilea cu Neculai Mavrocordat la 1635, din care căsătorie naște Alexandru Exaporitul la 1636.³

Punând cap la cap aceste două cronologii, observăm că rămâne liber fatidicul an 1633 și, probabil, nu vom ști niciodată dacă a existat cu adevărat o căsătorie a Ruxandrei Skarlat cu Matei Basarab. În același timp, pare lămurită asocierea ei cu termenii contrastanți *virgo* (fecioară) și *vidua* (văduvă): Ruxandra nu a avut copii cu defunctul ei soț, iar lucrul acesta stârnește ironia Principelui Cantemir, interesat în această ușoară denigrare, dată fiind alternanța lui la tronul Moldovei cu fiul Exaporitului, Nicolae Mavrocordat, un bărbat de asemenea învățat, căruia, după cum s-a văzut și se va mai vedea, nu-i contestă meritele intelectuale. Din același motiv, pentru a nu-i legitima aceleiași pretențiile asupra tronului vreuneia din țările române, el trece sub tăcere faptul că soția lui Alexandru Mavrocordat, Sultana, era *fiica Casandrei, fiică a lui Alexandru Iliăș, nepotul domnitorului Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare și a frumoasei pescărițe din Hârlău, prin urmare este de necontestat că Mavrocordații să trag prin femei din sângele eroului Moldovean și al lui Alexandru cel Bun*⁴. Cum ar fi putut nota de două ori surghiunitul Prinț Cantemir acest lucru? Dorindu-și domnia pentru sine, alcătuind portretul complexe personalități a dragomanului, el are grijă să strecoare ici-colo ușoare ironii la adresa aceleiași, în ciuda imensei admirații pe care i-o purta și pe care nu face eforturi să o ascundă.

¹ Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*, în *Arhiva*, Iași, V, 1894, nr. 1-2, p. 187.

² Idem, p. 186.

³ Idem, pp. 183-184.

⁴ Idem, p. 172.

Un aspect lesne de luat în derândere este marea grijă pentru bani a Mavrocordatului, care, ajuns profesor de filosofie și medicină, pare a fi nemulțumit de câștig, începând chiar să practice medicina, pentru a-și rotunji veniturile:

4. (a) Haec vero cum non tantum ipsi redituum afferent, medicinam quoque inter Turcas exercere incepit, eaque tantam sibi fama acquisivit, ut, brevi post, plerique Turcicorum Magnatum ipsi potissimum concrederent suam valetudinem. (*Ann. III: 2, m, 77*)
- (b) Dar cum acestea nu-i aduceau atât de mari venituri, el a început să practice medicina, pe la Turci, iar prin ea și-a câștigat o asemenea faimă, încât, scurtă vreme după aceea, cei mai mulți dintre Magnații turci i-au încredințat ei înșiși, mai degrabă lui, sănătatea lor. (Trad. D.S.)
- (c) Cum acestea nu-i aduceau venituri îndestulătoare, a început să practice medicina la turci și a dobândit o asemenea faimă încât, în scurt timp, cei mai mulți chiar dintre mai-marii turci și-au încredințat sănătatea tocmai lui. (Trad. I.C.)

Însă, pentru a accede la vârful vieții sociale și politice, în societatea otomană a acelei vremi era nevoie de bani și de faimă, iar tânărul Mavrocordat pare să fi înțeles devreme cum merg treburile în capitala imperiului. Pentru sporirea faimei, într-o primă etapă el își asociază numele cu cel al bunicului său dinspre mamă, Scarlat, despre care am aflat că se bucura de mare trecere la Poartă:

5. (a) Quo vero magis sibi nominis celebritatem conciliaret, cum patrem eius Turcae Ignorarent, se Celebris illius Surudzi Scarlati filium, non nepotem appellavit: quod facile acceperunt et crediderunt incuriosi in his rebus Constantinopolitani, eique <I>Skierlet ogly, i(d) e(st) filii Scarlati nomen indiderunt, indeque ipse, occasione accepta, passim, in Europaeis etiam partibus, ita appellari voluit, uti in diplomate B(eati) Leopoldi ipsum *Alexandrum de nobili stirpe de Scarlato* nominatum meminimus. (*Ann. III: 2, m, 77*)
- (b) Dar, ca să-și procure și mai bine celebritatea numelui, cum Turcii nu-i cunoșteau Tatăl, el și-a spus *fiu* al acelui vestit Surudzi Scarlat, și nu *nepot* al lui: lucru pe care l-au luat și l-au crezut cu ușurință Constantinopolitanii cei lipsiți de curiozitate în atari lucruri, și i-au / dat numele de <I>Skierlet ogly, adică *fiul lui Scarlat*, iar, de aici, el însuși, prinzând prilejul, a preferat să i se spună astfel peste tot, chiar și prin părțile Europei, după cum ne amintim că este numit și în diploma F(ericitului) Leopold, *Alexandru, din nobila stirpe de Scarlat*. (Trad. D.S.)
- (c) Dar ca să-și atragă și mai multă faimă pentru numele său, pentru că turcii nu îl cunoșteau pe tatăl lui, el și-a spus *fiu* al acelui vestit Scarlat, nu *nepot* al lui: lucrul acesta l-au acceptat cu ușurință și l-au crezut cei care erau lipsiți de curiozitate în privința treburilor de la Constantinopole: i-au dat numele Iskierlet ogly, adică *fiul lui Scarlat*, iar de aici el însuși, folosindu-se de prilej, a voit să fie numit așa pretutindeni, chiar și în părțile Europei, după cum ne amintim că este el numit și în diploma Fericitului Leopold, *Alexander, din nobilul neam de Scarlat*. (Trad. I.C.)

Dovezile arată că, într-adevăr, Mavrocordații și-au adăugat supranumele *de Skarlati*. Un portret al Principelui Nicolae Mavrocordat, care împodobește lucrarea acestuia, *De officiis*, versiunea germană a aceleiași lucrări și un exemplar din Boccacio care s-a aflat în posesia lui, toate dețin acest adaos: *de Skarlati / de Scarllati*. Dar nu Alexandru a luat această decizie, ci mama sa, Roxandra:

Se vede că cu ocaziunea căsătoriei sale de a doua Doamna Roxandra, considerând că defunctul ei părinte nu lăsase nici un fiu, și că prin urmare numele familiei sale să stingea, a stipulat ca urmașii săi să alipească de numele patronimic cel al său propriu familial.¹ (Mavrocordato, 1894^a: 186).

Rămâne de discutat segmentul *quod facile acceperunt et crediderunt incuriosi in his rebus Constantinopolitani*, pe care cei doi traducători ai noștri îl receptează în mod diferit. Dan Slușanschi sugerează că acest lucru nu a făcut mare impresie la Poartă, Curtea luând de bun adaosul în cauză, în timp ce Ioana Costa este de părere că întreaga lume diplomatică – deci și cea europeană – era lipsită de interes în această privință, preluând textual sintagma care însoțea semnătura dragomanului. Se pare că nici Alexandru nu a fost întru totul mulțumit, de vreme ce, după răsunătorul succes de la Karlowitz, a simțit nevoia să-și adauge și alte titluri:

6. (a) ...functaque feliciter Carlovitiensi legatione, tantum aestimationis in Aula acquisivit, ut, novo exemplo, Mahremi esrar, i(d) e(st) *Custodis secretorum* nomine et titulo ornaretur, quem ille / Graece ἐξ ἀπορρήτων interpretatus, Ἐκλαμπρότατος a Principibus Moldaviae et Valachiae aliisque Othmano Imperio parentibus Christianis appellari postulavit. (*Ann.* III, 2, m, 78-79).
- (b) ...isprăvindu-se în chip fericit solia de la Carlovitz, a dobândit o asemenea apreciere la Curte, încât, ca o nouă pildă, a fost împodobit cu numele și cu titlul de Mahremi esrar, adică *Păzitor al secretelor*, pe care acela, / tălmăcindu-l în grecește *drept* ἐξ ἀπορρήτων <Exaporitul = Sfetnicul de *Taină*>, le-a cerut Principilor Moldaviei și Valahiei, <precum> și celorlalți Creștini supuși împărăției Othmane, să i se adreseze cu Ἐκλαμπρότατος <Prealuminatul>. (Trad. D.S.)
- (c) ...încheindu-se cu succes solia la Carlovici, a dobândit atâta prețuire la Curte, încât, ca o nouă pildă, a fost înzestrat cu numele și titlul de Mahremi esrar, adică *Păzitor al tainelor*, pe care el l-a tradus pe grecește ca ἐξ ἀπορρήτων¹, și le-a cerut principilor Moldaviei și Valahiei, precum și celorlalți creștini supuși Imperiului Othman, să i se adreseze cu Ἐκλαμπρότατος². (Trad. I.C.)

1. *Exaporitul*, supranumele sub care este cunoscut Mavrocordat.

2. *Luminatul*.

Nu fără a strecura o ușoară zeflema prin sintagma *novo exemplo*, după ce poposește vreme de un paragraf asupra bătrâneții Marelui Dragoman, Cantemir pare că își recapătă suflul admirativ când îi prezintă cititorului pe urmașii Exaporitului, moștenitorii imenselor sale bogății:

¹ Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*, *Arhiva*, Iași, 1894, nr. 1-2, p. 186.

7. (a) Reliquit immensis opibus haeredes duos filios duasque filias, Nicolaum, Iohannem, Alexandram et Helenam. Habuit et tertium filium, Scarlatum, Magnum Valachiae Pincernam, et Constantini Brancovani, Valachiae Principis, generum, se dis, improlis, ante parentem, immatura morte extinctus est, alias bonae spei adolescens. Nicolaus, misso, cum *Mahremi esrar* nomine, Carlovitium Parente, <...> *Basz Terdziman*, sive *Supremus Interpres Aulae* constitutus est, post Parentis obitum Moldaviae Princeps, et nunc, Valachiae Despota creatus maximaque in Aula pollet gratia. Iohannes, post fratrem ad munus Supremi Interpretis evectus, idem hodie adhuc gerit, omnium iuvenum sui temporis formosissimus. (*Ann.* III, 2, m, 79).
- (b) A lăsat drept moștenitori ai imenselor sale avuții doi fii și două fiice, pe Nicolae, pe Ioan, pe Alexandra și pe Elena. A avut și un al treilea fiu, pe Scarlat, Marele Paharnic al Valahiei și ginerele lui Constantin Brâncoveanu, Principele Valahiei, dar el s-a stins fără urmași, înainte de părintele său, de o moarte pretimpurie, <fiind>, de altfel, un tânăr cu bune nădejdi <de viitor>. Nicolae, odată trimis părintele său la Carlovitz, cu titlul de *Mahremi esrar*, a fost rânduit *Basz Terdziman*, sau *Mare Dragoman* al Curții, <iar>, după moartea Părintelui său, Principe al Moldovei, și acum, numit Despot al Valahiei, se bucură de cea mai mare trecere la Curte. Ioan, înălțat, după fratele său, la cinstirea de *Mare Dragoman*, o poartă încă și până astăzi, cel mai chipeș dintre toți tinerii din vremea sa. (Trad. D.S.)
- (c) A lăsat moștenitori pentru uriașele sale averi doi fii și două fiice, Nicolaus, Iohannes, Alexandra și Helena. A avut și un al treilea fiu, pe Scarlat, Marele paharnic al Valahiei, și ginerele lui Constantin Brancovanus, principele Valahiei, dar acesta, altminteri un tânăr de mare speranță, a murit înainte de vreme, fără să lase urmași, înaintea tatălui său. Nicolaus, trimis la Carloviti împreună cu părintele său, cu titlul de *Mahremi esrar*, a fost rânduit <...>, *Basz terdziman*, sau *Mare tălmaci al curții* și, după moartea părintelui său, principe al Moldaviei, iar acum, făcut despot al Valahiei, se bucură de mare trecere la Curte. Iohannes a fost ridicat, după fratele său, la rangul de mare tălmaci, pe care îl poartă și astăzi; este cel mai chipeș dintre toți tinerii din vremea sa. (Trad. I.C.)

Fetele, Alexandra și Helena, sunt pomenite numai în acest pasaj. Întocmai cum trecuse sub tăcere înrudirea Mavrocordaților cu familii domnitoare românești, autorul nu pomenește nimic despre propunerea Exaporitului de a o logodi pe Helena cu mezinului Cantemir, singurul rămas liber, după ce Antioh se logodise la Constantinopol. Bătrânul principe refuză însă cererea, așa cum avea să o refuze și pe aceea venită, prin intermediul boierului Cornilescu, din partea lui Constantin Brâncoveanu.

Dum Demetrius Constantinopoli in Moldaviam ad parentem venit, Maurocordatus, qui adhuc Viennae detinebatur, missis ad uxorem suam literis, mediante Michaelae Rosseto, a Principe petit ut Demetrium filiae suae Helenae desponsaret. (Antiochus enim filiam Principis Ducae Constantinopoli, mediantibus Callinico Constantinopoleos et Dositheo Hierosolymorum Patriarchis, desponsaverat). Cui Princeps respondet: *filium adhuc inaptae coniugio aetatis esse;*

si Deus autem concesserit patrem filiae, Alexandrum, incolumem domum suam redire, se talis hominis filiam filio suo sponsam fore non recusaturum. (Vita: 112)

Atunci când Demetrius ajunge din Constantinopolis în Moldavia, la părintele său, Maurocordatus (care încă se mai afla la Vienna) – trimițând scrisori la soția sa, prin Michael Rosset – cere de la principe să-l logodească pe Demetrius cu fiica sa, Helena. (Căci Antiochus, la Constantinopolis, se logodise cu fiica principelui Duca, prin mijlocirea lui Callinicus de la Constantinopolis și Dositheus de la Hyerosolymae). Lui îi răspunde principele că *fiul său nu este încă la vârsta potrivită pentru însurătoare; dacă însă Dumnezeu va îngădui ca tatăl fetei, Alexander, să se întoarcă nevătămat la casa sa, el nu avea să o refuze pe fiica unui asemenea om ca logodnică pentru fiul său.* (Trad. I.C.)

Scarlat mai apare o singură dată, în nota referitoare la familia lui Constantin Brâncoveanu, de unde aflăm că a fost căsătorit cu una din fiicele domnitorului, Ilinca. Ioan este amintit, într-un pasaj dintr-o notă referitoare la sursele turcești folosite de Cantemir în redactarea *Istoriei* sale, drept deținător/ presupus deținător – *au ajuns la el (D.S.)/ ar fi ajuns la el (I.C)* – al bibliotecii acestuia, rămasă la Țarigrad.

8. (a) Post nostrum discessum, Constantinopoli mansit, eundemque, cum reliquis nostris collectaneis de rebus et moribus Turcarum, ad Ioannem Mavrocordatam, qui nunc interpretis munere in Au/la Othmana fungitur, pervenisse audimus. (*Ann.*, II, 1, 95-96)
- (b) După plecarea noastră, a rămas la Constantinople și am auzit că a ajuns, laolaltă cu celelalte lucruri culese de noi despre faptele și obiceiurile Turcilor, la Ioan Mavrocordatul, cel care joacă acum rolul de Dragoman la Curtea Othmană. (Trad. D.S)
- (c) După plecarea noastră, a rămas la Constantinople și auzim că ar fi ajuns, laolaltă cu celelalte adunate de noi despre faptele și deprinderile turcilor, la Ioannes Maurocordat, care împlinește acum funcția de tălmăci la Curtea othmană. (Trad. I.C.)

În fine, Nicolae, viitorul principe al Moldovei și, ulterior, al Valahiei, pe lângă pasajele citate mai sus, apare într-un fragment care consemnează sec mazilirea lui și înlocuirea la tron cu Dimitrie Cantemir. În altă parte, într-o notă privitoare la amestecul Porții în treburile interne ale Moldovei, prin acordarea demnității domnești unor greci din Constantinopol, accesarea lui la tron este pusă în legătură cu personalitatea influentă a tatălui său.

9. (a) Tandem vero, etiam aliquot Graecis Constantinopolitanis eam dignitatem concessere, ut, ante XL annos, Demetrio Cantacuzeno, ante XXX Antonio Rosettae, et nostris temporibus, Ducae Rameliotae et Nicolao Mavrocordato, celeberrimi illius Alexandri Mavrocordati, Supremi Aulae Interpretis et Rami Mehemed, Reis Effendi ad pacem Car/loviziensem dati collegae, filio. (*Ann.* II, 4, zz, 217)
- (b) Dar până la urmă, le-au îngăduit atare demnitate câtorva dintre Grecii de la Constantinople, astfel, cu 40 de ani în urmă, lui Dimitrie Cantacuzino, cu

30, lui Antonie Rosset, iar pe vremea noastră, lui Duca Rameliotul și lui Nicolae Mavrocordat, fiul aceluia preavestit Alexandru Mavrocordat, Marelui Dragoman al Porții, dat drept coleg, la pacea de la Car/lovitz, lui Rami Mehmed, Reis-effendi. (Trad. D.S.)

- (c) Până la urmă însă, le-au îngăduit acest rang și unor greci din Constantinople, așa cum, cu 40 de ani în urmă i-au îngăduit lui Demetrius Cantacuzenus, cu 30 de ani înainte, lui Antonius Rosseta și în vremea noastră lui Duca Remeliota și Nicolaus Maurocordat, fiul aceluia faimos Alexander Maurocordat, Marele tălmăci al Curții, care îi fusese dat coleg lui Reis Effendi, la pacea de la Carlovici. (Trad. I.C.)

Dacă în direcția tatălui, Alexandru, prințul autor îndreptă câte o săgeată veninoasă ori de câte ori are prilejul, la adresa fiului, Nicolae, ori are cuvinte de laudă, ori păstrează o atitudine relativ neutră. Niciun cuvânt rău nu găsim la adresa lui Nicolae, care, știm bine, i-a alternat la domnie și care, dacă este să-i dăm crezare lui Neculce, l-a vizitat la Galați, din postura de domn mazil.

Și după ce-au agiunsu Neculai-vodă în Gălați, atunci au sosit și Dumitrașco-vodă din Țarigrad. Și au mersu Neculai-vodă la gazda lui Dumitrașco-vodă, de s-au împreunat amândoi. Care nu puținel lucru au făcut Neculai-vodă atunci, de-au mersu la gazda lui Dumitrașco-vodă. Că alți domni nu mai stau să se împreune, după ce să mazilescu, ce fug unul de altul, să-ș scoată ochii. Dar Neculai-vodă au mersu de s-au împreunat și s-au rugat lui Dumitrașco-vodă să nu se potrivască boierilor de țară, să-l părăscă la Poartă. Și el încă s-au fâgăduit că nu-l va amesteca la Poartă, cât a trăi Dumitrașco-vodă domnu, ce, de-a umbla pentru domnie, a umbla pentru domnia Țării Muntenestei, ce nu pentru a Moldovii. Și așe unul cu altul s-au încredințat. Și Niculai-vodă au purces la Țarigrad, iar Dumitrașco-vodă au venit la Iași.¹

Mai precis decât Ion Neculce, dar și mai motivat în a ignora latura romantică a întâlnirii, Nicolae Costin, a cărui familie fusese executată la ordinul lui Constantin Cantemir, explică această întâlnire în termeni de natură mai degrabă pragmatică, decât una cărturărească: motivul real al întâlnirii ar fi fost un schimb de documente, soldat cu refuzul Principelui Cantemir de a le preda.

Mers-au la Dumitrașco vodă de s-au împreunatu de au vorovitu câtva amândoi domnii și mai multu pentru aceste că, trimițându Nicoale vodă niște tescherele și fermanuri împărătești, și polițe, mainte la Țarigrad, și fiindu unele și pentru sama birului țării, pe cale ducându-le omini lui Nicolae vodă, le-au tălnitu Dumitrașco vodă și le-au luat la sine. Pentru acele îl poftea Nicolae vodă pe Dumitrașco vodă să i le dea; ce-au răspunsu Dumitrașco vodă cum nu-s la dânsul, nice suntu îndemână.²

¹ *Cronica lui Ion Neculce/ The chronicle of Ion Neculce*. Îngrijită de Al. Procopovici, cu o prefață, o introducere, un apendice și două hărți. Vol. I. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1942, p. 255.

² Nicolae Costin, *Scrieri*, în două volume. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 363.

Dacă, în *Istoria Imperiului Otoman*, figura Exaporitului se compune din linii oscilante între admirație și invidie, portretul lui din *Istoria ieroglifică* rămâne emblematic. *Camilopardalul adună (...)* în special *trăsături de la personajele negative: de la cămilă, de la struț, ba chiar de la Hamleon¹*, observă, pe bună dreptate, Bogdan Crețu, care vede în Marele Dragoman un personaj *uns cu toate alifiile*, preocupat să se mențină *neutru și să profite neconștient de pe urma situațiilor tensionate²*. În eforturile sale de a-și cosmetiza originea obscură, acumulează titluri aducătoare de averi, atât pentru el, cât și pentru urmașii lui.

Despre tată, niamul dintr-un ostrov să trăgea, unde niște copaci să nasc, carii într-alt loc în toată lumea undeva nu să mai // află; poama copaciului aceluia nu din flori să leagă, ce din coajă cură, mai toate jigăniile o mănâncă, însă nu o înghit, ce o amestecă. Sămânță n-are, coajă ca alalte poame n-are, ce miedzul, simburile și pelița tot într-o formă îi sint. Aceasta așé hirișă dintr-acest ostrov fiind, cu rușine ostrovan, iară cu cinste muntean a să numi și a să ținea priimiia. Spre alte multe numere ce avea, singură din sine ó εκ τῶν χρυσμῶν mai hiriș să-i fie ș-au ales.

Iară despre maică, dzicea că din neamul pasirilor ieste, ce lucru într-adevăr nu așé să avea. Că odănoară unul din corbi, vrând pe maică-sa să ia, numai cu împreunarea unii nopți, iarăși la părinții săi o înturnase, pentru lipsa vederilor vinuind-o; care sămn de hereghie între simenția lui și până astăzi trăiește, că precum Camilopardalul, așé fiii lui așési în tinerete puterea vederilor slabă le ieste. Și așé, din corbi scoțind kappa, rămân hiriși orbi.³

Avid după funcții, după bani, aur, argint și nestemate, Camilopardalul lui Cantemir, un personaj, fără îndoială, inteligent peste măsură, este lipsit total de compasiune ori altă urmă de sensibilitate. În tot și în toate el este mânat doar de rațiune, care îl conduce de fiecare dată acolo unde își află și interesul. *Girafa lui Cantemir* – își încheie Bogdan Crețu excursul despre Camilopardal – *este una lipsită de suflet. Dacă s-ar izbi de ceva, pieptul său ar răsuna a gol.*

Bibliografie

- BÎRSAN, Cristina, *Dimitrie Cantemir și lumea islamică*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*, text stabilit de Stela Toma, prefață de Virgil Cândea, studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indici de Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1973, p. 596.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Demetrii Principis Cantemirii Incrementorum et Decrementorum Avlae Othman[n]icae sive Aliothman[n]icae Historiae a*

¹ Bogdan Crețu, *Inorogul la Porțile Orientului. Bestiarul lui Dimitrie Cantemir. Vol. II. Bestiae Diaboli*, Iași, Institutul European, 2013, p. 385.

² *Ibidem*.

³ Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, text stabilit de Stela Toma, prefață de Virgil Cândea, studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indici de Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1973, p. 596.

- Prima Gentis Origine ad Nostra vsqve Tempora Deductae libri tres*, praefatus est Virgil Căndea, critice editit Dan Slușanschi, Timișoara, Editura Amarcord, 2002.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othman[n]ice sau Aliothman[n]ice de la primul început al neamului, adusă până în vremurile noastre, în trei cărți*, volumul I și volumul II. Prefața traducerii românești de Acad. Virgil Căndea. Traducere românească și indice de Dan Slușanschi (D.S.). Ediția a II-a revizuită. București, Editura Paideia, 2012.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria măririi și decăderii Curții othmane*. Vol. I-II. Editarea textului latinesc și aparatul critic Octavian Gordon, Florentina Nicolae și Monica Vasileanu. Traducere din limba latină de Ioana Costa (I.C.). Cuvânt înainte de Eugen Simion. Studiu introductiv de Ștefan Lemny, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2015.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Despre numele Moldaviei în vechime și azi. Istoria moldo-vlachică. Viața lui Constantin Cantemir. Descrierea stării Moldovei: în vechime și azi*. Editarea textului latinesc, aparatul critic și indicii de Florentina Nicolae. Traducerea din limba latină de Ioana Costa. Studiu introductiv de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2017.
- CÂNDEA, Virgil, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc/ Dominant Rationality. Contributions to the history of Romanian humanism*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979.
- COSTIN, Nicolae, *Scrieri*, în două volume. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Chișinău, Editura Hyperion, 1990.
- CREȚU, Bogdan, *Inorogul la Porțile Orientului. Bestiarul lui Dimitrie Cantemir. Vol. II. Bestiae Diaboli*, Iași, Institutul European, 2013.
- DINU, Tudor, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*. Cuvânt înainte de Giorgios Dion. Poukamisas. București, Editura Humanitas, 2011.
- MAVROCORDATO, Alexandru G., *Despre originea Mavrocordaților*, în *Arhiva*, Iași, V, 1894, nr. 1-2, pp. 170-188.
- MAVROCORDATO, Alexandru G., *Din timpul rivalității între domnitorii Neculai Mavrocordat și Dimitrie Cantemir*, în *Arhiva*, Iași, V, 1894, nr. 11-12, pp. 565-597.
- NECULCE, Ion, *Cronica lui Ion Neculce/ The chronicle of Ion Neculce*. Îngrijită de Al. Procopovici, cu o prefață, o introducere, un apendice și două hărți. Vol. I. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1942.
- PIRU, Al., *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.